

CHRYSTUS I JEGO KOŚCIÓŁ

SIEDEM LISTÓW

ŚW. ATANAZY

CHRYSTUS
I JEGO KOŚCIÓŁ
SIEDEM LISTÓW

PRZEKŁAD
KS. PRZEMYSŁAW SZEWCZYK

WYDAWNICTWO WAM

Przekład na podstawie:

Patrologia Graeca 25, 221–240, 524–533; 26, 1049–1069,
1072–1084, 1085–1089, 1169–1176; 27, 12–45

© Wydawnictwo WAM, 2017

Opieka redakcyjna: Olaf Pietek

Redakcja: Tomasz Wiścicki

Korekta: Klaudia Adamus, Irena Gubernat

Projekt okładki: Anita Ponikło

Na okładce wykorzystano fragment ikony

Przemienienie Pańskie autorstwa Greta Leśko

Skład: Kamil Gorlicki

ISBN 978-83-277-1452-7

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003

e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

www.wydawnictwowam.pl

Dział handlowy

tel. 12 62 93 254–255 • faks 12 62 93 496

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Księgarnia wysyłkowa

tel. 12 62 93 260

Druk: AMW • Wrocław

Publikację wydrukowano na papierze iBOOK Extra 65 g wol. 2.0
dostarczonym przez IGEPa Polska Sp. z o.o.

Wstęp

Kościół jest równocześnie instytucją o dwutyścioletniej historii i wspólnotą zawsze młodą, rodzącą się w każdym nowym pokoleniu. Dziedzictwo Kościoła – zarówno materialne, jak i duchowe – nie jest balastem, jak może się czasem wydawać, ale koniecznym narzędziem, umożliwiającym nowym pokoleniom dostęp do fundamentalnej łaski, która wywołała dziejowe poruszenie zwane chrześcijaństwem – czyli do Jezusa Chrystusa. Z Niego wyrasta wszystko, co stanowi Kościół. Podobnie wszystko, czym Kościół jest, co robi i czego naucza, ostatecznie ma do Niego prowadzić. Szukając dziś spotkania z Chrystusem, nie mamy innej drogi, jak tylko wejść w doświadczenie tych, którzy byli przed nami. Pierwszeństwo mają oczywiście apostołowie i bezpośredni uczniowie Pana, jednak tradycja Kościoła już w pierwszych wiekach wyróżniła inne osoby, których nauczanie i doświadczenie chrześcijańskie traktowano jako wzorcowe, nadając im zaszczytny tytuł ojców Kościoła.

W liście apostołskim *Patres Ecclesiae* św. Jan Paweł II, pisząc o ojcach Kościoła, używa zarówno czasu przeszłego, jak i teraźniejszego: „byli oni i pozostaną na zawsze Ojcami, sami bowiem są jakby stałą konstrukcją Kościoła i poprzez wszystkie wieki pełnią dla Kościoła wierną służbę”. Nie cała przeszłość Kościoła przechodzi do historii, znikając bezpowrotnie i ustępując miejsca teraźniejszości; wiele z jej elementów powinno być trwałych i stanowić punkt odniesienia dla teraźniejszości. „Stąd też każde następne głoszenie Ewangelii i nauczanie, jeśli chce być autentyczne – kontynuuje swoje rozważania Jan Paweł II – musi być uzgodnione z ich nauczaniem, każdy charyzmat i każdy urząd musi czerpać z żywego źródła ich ojcostwa, każdy nowy kamień dołożony do świętej budowli, która stale rośnie i poszerza się, musi mieścić się w ramach podwalin położonych przez nich i z podwalinami tymi musi być zespolony. Prowadzony tą pewnością, Kościół niestrudzenie wraca do ich pism, pełnych mądrości i zawsze świeżych, i stale przywodzi je na pamięć” (*Patres Ecclesiae* 1).

Dlatego z wielką radością przekazujemy w ręce czytelnika tę niedużą książkę, która zawiera siedem ważnych listów św. Atanazego, jednego z największych i najważniejszych ojców Kościoła.

Mamy nadzieję, że ta publikacja pomoże zaczerpnąć z jego doświadczenia wszystkim, którzy chcą twórczo i mądrze budować teraźniejszość wspólnoty kościelnej.

Atanazy należy do tych ojców Kościoła, których doświadczenie chrześcijańskie jest niezwykle bogate, gdyż nie tylko on sam był osobowością wybitną (zasłużył u potomnych na przydomek Wielki), ale także czasy, w jakich żył, okazały się dla Kościoła przełomowe. Przyszedł na świat pod koniec III stulecia, był więc nastolatkiem w momencie, gdy chrześcijaństwo po latach prześladowań najpierw stało się w Cesarstwie Rzymskim religią dozwoloną, a potem dość szybko zaczęło uzyskiwać status religii państwowej. Urodził się w Aleksandrii, drugim co do wielkości mieście starożytnego świata, i był z nią związany przez całe życie, przez co jego żywot toczył się w centrum historii Kościoła i państwa jego czasu. Obfitująca w wiele dramatycznych wydarzeń biografia Atanazego jest najlepszym dowodem na to, że warto sięgnąć po jego teksty, bo wyszły spod pióra człowieka doświadczonego.

Atanazy przyszedł na świat w rodzinie pogańskiej i – wcześniej osierocony przez ojca – wychowywał się pod okiem matki. Chrześcijaństwo poznał za pośrednictwem mnichów i od

razu przyjął je, decydując się na życie w celibacie, poświęcone ascezie, modlitwie i studiowaniu świętych tekstów. Jego sytuacja rodzinna, osobiste uzdolnienia i całkowite oddanie się sprawom Bożym doprowadziły do tego, że ówczesny biskup Aleksandrii Aleksander szybko zwrócił na niego uwagę, zaopiekował się nim i zatroszczył o wdrożenie go w sprawy Kościoła. Młodzienc w krótkim czasie został sekretarzem biskupa i aktywnie uczestniczył w życiu chrześcijańskiej wspólnoty w Egipcie.

8

Tradycja przypisuje Atanazemu czołową rolę podczas obrad pierwszego soboru powszechnego, zwołanego przez cesarza Konstantyna w Nicei w 325 roku. Jest to na pewno przesada, jednak nie ulega wątpliwości, że Atanazy jako młody diakon u boku Aleksandra przyglądał się wielkim procesom zachodzącym w Kościele i stopniowo wywierał na nie coraz większy wpływ. Aleksander darzył swojego ucznia olbrzymim zaufaniem i powierzał mu coraz bardziej odpowiedzialne zadania. W momencie śmierci biskupa Atanazy stał się naturalnym kandydatem na jego następcę i rzeczywiście został wybrany na ten urząd w 328 roku. Miał wtedy około trzydziestu lat.

Wybór Atanazego nie przez wszystkich biskupów i prezbiterów Egiptu i Wschodu został przy-

jęty z entuzjazmem. Chrześcijaństwo w Egipcie rozdarło było schizmą, będącą bolesną raną po epoce prześladowań, oraz podzielone sporem teologicznym, który mentor Atanazego toczył ze znamienitym prezbiterem Aleksandrii, Ariuszem. Spór ten rozlał się poza Egipt i podzielił biskupów Wschodu, co sprawiło, że od razu po objęciu urzędu Atanazy spotkał się z silną opozycją zarówno wśród własnego prezbiterium, jak i wśród biskupów Palestyny i Syrii. Ci ostatni oskarżali go przed cesarzem o wiele czynów: od używania przemocy po knowania przeciw władzy cesarskiej. Ich starania o usunięcie Atanazego z urzędu zakończyły się sukcesem podczas sądu dokonanego przez biskupów zgromadzonych na synodzie w Tyrze w 333 roku. Od tego dnia Atanazy rozpocznie batalię o zachowanie urzędu.

Literatura, która po nim pozostała, świadczy o wieloletnich zmaganiach biskupa o utrzymanie swojej pozycji w Kościele. Jego jedyne pismo wolne od polemik i z tego powodu uchodzące za najwcześniejsze, to dwuczęściowa mowa, stanowiąca wykład podstawowych prawd wiary chrześcijańskiej: *Przeciw poganom* i *O wcieleniu słowa*. Poza tym znajdujemy w spuściźnie literackiej Atanazego apologie, będące zbiorem świadectw dokumentujących spory między biskupami.

Teksty te miały dowieść, że Atanazy jest odsuwany z urzędu z powodu opowiedzenia się za ortodoksyjną naukę. Kluczową pozycją w jego dorobku, a jednocześnie kamieniem milowym na drodze rozwoju doktryny chrześcijańskiej, są obszerne *Mowy przeciw arianom*, w których Atanazy precyzuje swoje stanowisko teologiczne, wykazując błędną interpretację Pism i nieortodoksyjne ujęcie doktryny u swoich oponentów. Działania Atanazego przyniosły ostatecznie skutek i doprowadziły do jego spektakularnego zwycięstwa: nie tylko obronił urząd, ale także stał się wyznacznikiem ortodoksji dla całego chrześcijańskiego świata.

Atanazy, walcząc o swój urząd, prowadził spory teologiczne i podejmował działania duszpasterskie umacniające jego pozycję w Kościele. Uczestniczył w synodach zwoływanych w celu definiowania ortodoksyjnej nauki, nawiązywał liczne kontakty z duchowieństwem na Wschodzie i Zachodzie, zabiegał o poparcie wśród mnichów Egiptu. Na przełomie III i IV wieku monastycyzm był dynamicznie rozwijającym się ruchem, z którym Atanazy silnie się związał i na który wywarł olbrzymi wpływ. Pod jego imieniem przekazany został chrześcijańskiemu światu jeden z podstawowych dla tej tradycji

tekstów: *Żywot św. Antoniego*, który do dzisiaj służy formowaniu chrześcijańskich mnichów. Biskup Aleksandrii życie monastyczne znał doskonale z własnego doświadczenia. Od młodości podejmował praktyki ascetyczne, a gdy został usunięty z urzędu, kilka lat spędził wśród mnichów żyjących na pustyni egipskiej. Ukrywając się wśród nich, z pomocą zaufanych ascetów sprawował swój urząd w czasie, gdy stolica biskupia w Aleksandrii zajęta była przez jego przeciwników. Mnisi Egiptu do dzisiaj uważają go za swojego ojca.

Po złożeniu z urzędu przez synod w Tyrze Atanazy wielokrotnie wracał na stolicę w Aleksandrii w zależności od tego, po której stronie sporu opowiadali się kolejni cesarze. W nowej epoce, zapoczątkowanej przez tolerancyjny dekret Konstantyna (edykt mediolański z 313 roku, na mocy którego chrześcijaństwo uzyskało status religii dozwolonej w Cesarstwie Rzymskim), Atanazy był jednym z pierwszych biskupów, którzy zrozumieli, jak delikatną kwestią jest ułożenie relacji między władzą państwową i kościelną. W jego pismach znajdujemy pierwsze próby definiowania się Kościoła w nowej sytuacji wolności religijnej, wymagającej ustosunkowania się do władzy cesarskiej. Atanazy, w odróżnieniu od

wielu biskupów Wschodu, ufnie powierzających cesarzom stery Kościoła (Euzebiusz z Cezarei, biskup współczesny Atanazemu, nie waha się nazywać Konstantyna „biskupem biskupów”), walczy o niezależność hierarchii kościelnej.

Długie i burzliwe życie Atanazego sprawiło, że nabrał on doświadczenia na wielu polach: od ascezy i zdobywania coraz większej doskonałości w chrześcijańskim sposobie życia, przez egzegezę Pisma Świętego i teologię Kościoła, po relacje z władzą państwową. Śmiało można go uznać za mistrza spraw kościelnych i eksperta w wielu aspektach chrześcijańskiego doświadczenia. Jeśli więc ojcowie Kościoła mają służyć za punkt odniesienia chrześcijanom każdego czasu, to czytelnik, pragnący pogłębić swoją wiedzę chrześcijańską, znajdzie w pismach Atanazego wiele cennych wskazówek i pouczeń. Mimo że od doświadczenia biskupa Aleksandrii dzieli nas olbrzymia odległość czasowa i geograficzna, bez trudności odkryjemy w jego pismach treści aktualne w XXI wieku.

W książce, którą czytelnik trzyma w ręce, zamieszczone zostały listy Atanazego: sześć skierowanych do jego przyjaciół i jeden ogólny, rozesłany do wszystkich biskupów. Są to najważniejsze z zachowanych po nim listów, obok „listów pas-

chalnych”, które za przykładem poprzedników biskup Aleksandrii wysyłał co roku do swojej wspólnoty, informując o dokładnej dacie obchodów Wielkanocy, a przy okazji kierując do wiernych słowo duchowej zachęty. Choć adresatów tych listów Atanazy znał osobiście, nie poruszał w nich kwestii prywatnych: ich treść dotyczy spraw kościelnych, ważnych dla życia chrześcijańskiego. Dzięki tym pismom możemy dotknąć fundamentalnych zagadnień ważnych dla Kościoła także dzisiaj: życia modlitwy, duchowego rozeznania, spraw moralnych, organizacji kościelnej, relacji z państwem, egzegezy Pisma Świętego oraz doktryny. Treścią pism – jak zresztą istotą całego życia Atanazego i każdego chrześcijanina – są w gruncie rzeczy po prostu Chrystus i Jego Kościół. Każdemu, dla kogo ta rzeczywistość jest ważna, ich lektura przyniesie olbrzymią korzyść. W tych sprawach Atanazy stał się mistrzem i może być doskonałym nauczycielem.

ks. dr Przemysław M. Szewczyk

DUSZA
KOŚCIOŁA

Wstęp

W doświadczeniu Kościoła poznanie ludzkiej natury pogłębia się wraz ze zrozumieniem natury Boga, co najpełniej wyraża przekonanie, że główne przykazanie – miłowanie Boga i bliźniego – jest w sumie jednym, choć podwójnym nakazem. W Jezusie Chrystusie Kościół otrzymał nie tylko poznanie Boga, ale także poznanie człowieka. Duszą Kościoła jest idące w parze z poznaniem Boga ukształtowanie własnej natury w taki sposób, by stała się obrazem natury Bożej.

16

Atanazy, zanim został biskupem zaangażowanym w spory teologiczne i kościelne, był przede wszystkim autentycznie wierzącym chrześcijaninem. Dwa listy zamieszczone w tej części zapraszają do wejścia w najbardziej intymną relację z Bogiem, której miejscem jest ludzka dusza i jej poruszenia.

List do Marcelina (Epistula ad Marcellinum), którego tytuł w wielu edycjach poszerzony jest o dopowiedzenie „o interpretacji psalmów”, skierowany został do człowieka szukającego w Piśmie Świętym drogi do głębokiego zjednoczenia z Bogiem. Księga Psalmów właśnie z tego powodu zajęła w Kościele wyjątkowe miejsce wśród wszystkich pism Starego

Testamentu i do dziś jest księgą modlitw chrześcijan. Oprócz dostrzeżenia na jej stronicach słów, które po przyjsciu Chrystusa postrzegano jako prorocstwo odnoszące się do całego życia Pana – od narodzenia z Dziewicy, przez całe Jego ziemskie życie, aż do śmierci i wywyższenia w chwale Bożej – Kościół od początku zwracał uwagę na to, że psalmy zawierają w sobie również „tak dokładny opis i przedstawienie poruszeń każdej duszy, ich przemiany oraz sposoby poprawnego postępowania z nimi, że każdy człowiek niedoświadczony w tych sprawach, jeśli tylko chce, może czerpać z Księgi i je rozumieć, i w ten sposób formować samego siebie” (p. 10). Dlatego wskazuje ona sposoby przeżywania przez wierzących w Chrystusa wszelkiego rodzaju sytuacji życiowych: radości, smutku, prześladowania, wywyższenia, cierpienia, pokusy i upadku w grzech.

Atanazy miał świadomość, że istotą życia duchowego człowieka jest pewna logika przeżywania doświadczeń, która może być albo ludzka, albo Boża. Psalmi mają za zadanie poprowadzić człowieka drogą logiki Bożej, drogą Bożego słowa, które należy przyjąć i uczynić swoim. Gdy radzi Marcelinowi, aby tak się zestroił „ze słowami tych pieśni, jakby to były jego własne słowa” (p. 11), świadom jest, że „słowo” oznacza coś więcej niż głos wydawany przez człowieka. Słowo jest sposobem myślenia,

przeżywania i doświadczania rzeczywistości, a tym samym sposobem na zjednoczenie z Bogiem. Według Atanazego, psalmy mają być wyrazem doskonałego sposobu przeżywania naszego człowieczeństwa przez Chrystusa, „który chcąc ukazać nam swój własny, niebiański i doskonały sposób postępowania – wyraził go w sobie samym” (p. 13). Człowiek, który modli się psalmami, uczy się przeżywać własne człowieczeństwo w sposób Chrystusowy.

List do Amuna (Epistula ad Amun) jest z kolei odpowiedzią na konkretne zapytanie skierowane do biskupa Aleksandrii przez nieznanego nam bliżej mnicha, w którego wspólnocie powstało zamieszanie z powodu nocnych polucji doświadczanych przez współbraci. Kwestia ta rodziła wiele niepokoju. Odpowiedź Atanazego jest niezwykle konkretna i krótka: to, co naturalne, nie podlega osądowi moralnemu. Przy okazji jednak biskup zwraca uwagę na subtelną i aktualną w każdym czasie pokusę diabła, który przyciąga uwagę ludzi tego rodzaju rozważaniami i „dmie w taką dudkę, co nie przynosi nic pożytecznego dla życia, a jedynie czcze rozważania i gadaniny, których należy unikać”. Metoda działania diabła niewiele się zmieniła w ciągu wieków. Cały czas wyszukuje on tematy zastępcze, żeby tylko odwrócić uwagę ludzi wierzących od tego, co naprawdę ważne.